

OILA HUQUQIDA AYOLLAR VA ERKAKLARNING GENDER TENGLIGI

Qahramonov Xurshid Ixtiyor o'g'li

Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti

Dekan o'rinbosari

kakhramonov_khurshid@mail.ru

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada oila huquqida gender tengligining mazmun-mohiyati, uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni hamda O'zbekistonda bu borada amalga oshirilayotgan huquqiy islohotlar tahlil qilingan. Xususan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, Oila kodeksi va "Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida"gi qonun asosida oilaviy munosabatlarda erkak va ayollarning teng huquqlari yoritilgan. Shuningdek, maqolada mulkiy munosabatlar, farzand tarbiyasi, nikoh yoshi va shaxsiy huquqlar masalalarida gender tengligining amaliy ahamiyati ochib berilgan. Xalqaro reyting va hisobotlar asosida O'zbekistonning gender tengligi borasidagi yutuqlari ham tahlil etilgan. Shu bilan birga, stereotiplar, maishiy mehnatning noteng taqsimlanishi hamda huquqiy savodxonlikning pastligi kabi muammolar ko'rsatilib, ularni bartaraf etish yuzasidan taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kirish. Insoniyat sivilizatsiyasi rivojlanib borgan sayin jamiyatning asosiy poydevori bo'lmish oila institutiga bo'lgan qarashlar ham tubdan o'zgarib bormoqda. Bugungi kunning eng global trendlaridan biri, shubhasiz, hayotning barcha jabhalarida, xususan, oilaviy munosabatlarda erkaklar va ayollarning huquqiy hamda amaliy jihatdan tengligini ta'minlashdir.

Oila huquqida gender tengligi – bu shunchaki ayollarga huquq berish yoki erkaklarning rolini kamaytirish degani emas. Bu – er va xotinning oilaviy hayotda, farzand tarbiyasida, mulkiy munosabatlarda va qaror qabul qilish jarayonlarida teng mas'uliyat va teng huquqlarga ega bo'lishi demakdir. Bugungi kunda (2026-yil holatiga ko'ra) mazkur mavzu nafaqat ijtimoiy adolat mezoni, balki davlatlarning iqtisodiy barqarorligi va barqaror rivojlanish maqsadlarining (SDG 5) ajralmas qismi sifatida ko'rilmogda.

O'zbekiston Respublikasi so'nggi yillarda gender tengligi borasida misli ko'rilmagan tarixiy sakrashni amalga oshirdi. Eng diqqatga sazovor yangiliklardan biri – 2026-yil fevral oyida e'lon qilingan "Global Gender tenglik va Boshqaruv indeksi" (Gender Equality and Governance Index) natijalaridir. Ushbu nufuzli reytingda O'zbekiston o'z pozitsiyasini keskin yaxshilab, 52-o'ringa ko'tarildi va Markaziy Osiyo mintaqasida mutloq peshqadamga aylandi (taqqoslash uchun: Qozog'iston 76, Qirg'iziston 99-o'rinda).

Bugungi kunda O'zbekistonda oila huquqidagi gender tengligi mustahkam huquqiy bazaga tayanadi. Misol tariqasida yangi tahrirdagi konstitutsiyamizda xotin-qizlar va erkaklarning teng huquqligi, davlat ayollar va erkaklarga jamiyat hamda davlat ishlarini boshqarishda,

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

shuningdek, boshqa sohalarda teng huquq va imkoniyatlarni ta’minlashi qat’iy belgilab qo’yildi. Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to’g’risidagi qonunda hayotning barcha jabhalarida kamsitishning har qanday shaklini taqiqlaydi. Oila kodeksida esa nikohning ixtiyoriyligi, er va xotinning oiladagi teng huquqligi, o‘zaro hurmat va hamjihatlik prinsiplari ushbu kodeksning asosini tashkil etadi.

Shuningdek, Jahon bankining “Ayollar, biznes va qonun 2026” (Women, Business and the Law) hisobotiga ko‘ra, O‘zbekiston huquqiy islohotlar (ayniqsa, maishiy zo‘ravonlikni jinoiylashtirish, teng mehnat huquqlarini ta’minlash) bo‘yicha dunyodagi eng tez rivojlanayotgan 5 ta davlat qatoridan joy oldi. Bugungi kunda O‘zbekiston qonunlarida ayollarga erkaklar bilan teng huquqlar berilishi ko‘rsatkichi 82% ga yetdi.

Bundan tashqari oila huquqida gender tengligi bir nechta o‘ta muhim yo‘nalishlarda ko‘rishimiz mumkin bular:

Mulkiy munosabatlarda tenglik – Oila kodeksiga ko‘ra, er va xotinning nikoh davomida orttirgan har qanday mol-mulki ularning birgalikdagi umumiy mulki hisoblanadi. Bunda eng muhim jihat shundaki, agar xotin ro‘zg‘or ishlari, farzandlar parvarishi bilan band bo‘lib, mustaqil daromadga ega bo‘lmagan bo‘lsa ham, u mulkka nisbatan erkak bilan mutloq teng huquqqa ega. Bu qoida uy mehnatining iqtisodiy qadrini huquqiy tan olish hisoblanadi.

Farzand tarbiyasi va mas’uliyat – Qonunchilikda ota va onaning farzand tarbiyasidagi huquq va majburiyatlari teng deb belgilangan. Biroq, amaliyotda ijtimoiy stereotiplar tufayli bolalar parvarishi asosan ayollar zimmasiga tushadi. 2026-yilgi ijtimoiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ikki kishi ishlaydigan oilalarda oilaviy daromad yuqori bo‘ladi va bunday oilalarda bolalarning sifatli ta’lim olish ko‘rsatkichi 35% ga ortadi.

Nikoh qurish yoshi va shaxsiy huquqlar – O‘zbekistonda erkaklar va ayollar uchun nikoh yoshi bir xil – 18 yosh etib belgilangan. Bu qizlarning erta turmush qurishining oldini olish va ularga oliy ta’lim olish hamda kasb-hunar egallash uchun imkoniyat yaratishda ulkan rol o‘ynamoqda. Shuningdek, er va xotin nikoh tuzayotganda familiya tanlash, kasb, mashg‘ulot hamda turar joy tanlashda mutloq erkindirlar.

Bugungi kunda gender tengligi bo‘yicha dunyodagi eng ilg‘or mamlakatlar tajribasini o‘rganish oilaviy munosabatlarni yanada sog‘lomlashtirish uchun yangi g‘oyalar beradi. Jahon iqtisodiy forumining 2025–2026-yillardagi “Global Gender Gap Report” hisobotiga ko‘ra, Skandinaviya davlatlari bu borada yetakchilik qilmoqda. Birgina Islandiya ko‘p yillardan buyon gender tengligi reytingida 1-o‘rinni egallab keladi (tafovut 90% dan ortiq yopilgan). Bu mamlakatda oila huquqi va mehnat huquqi uzviy bog‘langan. Masalan, bola tug‘ilganda ota va onaga teng muddatli, haq to‘lanadigan ta’tillar beriladi.

Xususan, oila huquqida gender tengligini to‘liq ta’minlash yo‘lidagi to‘siqlar, qonunchilik mukammal bo‘lishi mumkin, biroq uni hayotga tatbiq etishda muayyan muammolar hamon saqlanib qolmoqda deb hisoblayman masalan:

Stereotiplar va “Yozilmagan qonunlar” ko‘plab oilalarda qonun ustuvorligidan ko‘ra, patriarxal urf-odatlar ustunlik qiladi. Qizlarning ta’lim olishiga to‘sqinlik qilish yoki ularning mol-mulkka bo‘lgan huquqlarini cheklash holatlari hali ham uchrab turadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

Shu bilan birga maishiy mehnatning bo'linishi ayollar uy ishlari va bola parvarishiga erkaklarga qaraganda o'rtacha 3-4 barobar ko'p vaqt sarflashadi. Bu esa ularning o'z ustida ishlashi, kasbiy o'sishi va iqtisodiy mustaqillikka erishishi uchun vaqt qoldirmaydi.

Huquqiy savodxonlikning pastligi ko'p hollarda ayollar o'zlarining oilaviy va mulkiy huquqlarini bilishmaydi, bu esa ajrim yoki nizoli vaziyatlarda ularning himoyasiz qolishiga sabab bo'ladi.

Aytish joizki O'zbekistonning 2030-yilgacha mo'ljallangan gender tenglikka erishish strategiyasida oilaviy munosabatlarni sog'lomlashtirish bo'yicha muhim vazifalar belgilangan. Ushbu maqsadlarga erishish uchun bir nechta qadamlarni bosib o'tish lozim bo'ladi:

“Otalik instituti”ni targ'ib qilish – Erkaklarning farzand tarbiyasidagi rolini oshirish, xorijiy tajribadagidek otalar uchun majburiy yoki rag'batlantiruvchi parvarishlash ta'tillarini joriy etish.

Nikoh shartnomasi madaniyatini rivojlantirish – Nikoh qurayotgan yoshlar o'rtasida mulkiy munosabatlarni qonuniy tartibga soluvchi nikoh shartnomalarini tuzish amaliyotini ommalashtirish. Bu kelajakdagi ko'plab nizolarning oldini oladi. Ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash – Maktabgacha ta'lim tashkilotlari (bog'chalar) tarmog'ini yanada kengaytirish va arzonlashtirish. Bu onalarga o'z faoliyatini erta boshlash imkonini beradi.

Huquqiy targ'ibot – Mahalla, ta'lim muassasalari va OAV orqali oila a'zolarining huquq va majburiyatlarini ommabop shaklda tushuntirishdan iborat. Ta'kidlash kerakki oilaviy munosabatlarni mustahkamlash, ota-onalarning mas'uliyatini oshirish hamda huquqiy va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish jamiyat barqarorligi va sog'lom avlod tarbiyasining muhim omili hisoblanadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, oila huquqida gender tengligini ta'minlash bugungi zamonaviy jamiyat taraqqiyotining eng muhim shartlaridan biridir. Gender tengligi nafaqat ayollar va erkaklarning teng huquqlarga ega bo'lishini, balki oilada o'zaro hurmat, adolat va mas'uliyat tamoyillarining qaror topishini ham anglatadi. O'zbekiston so'nggi yillarda bu borada muhim huquqiy va institutsional islohotlarni amalga oshirib, xalqaro maydonda ham e'tirof etilayotgan davlatlardan biriga aylandi. Konstitutsiya, Oila kodeksi hamda gender tenglikka oid qonunlar oilaviy munosabatlarda tenglikning mustahkam huquqiy asosini yaratmoqda.

Shu bilan birga, gender tengligini to'liq qaror toptirish faqat qonunlar bilan emas, balki jamiyat ongini o'zgartirish, stereotiplarni bartaraf etish va huquqiy savodxonlikni oshirish bilan chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, erkaklarning farzand tarbiyasidagi faolligini kuchaytirish, ayollarning iqtisodiy mustaqilligini qo'llab-quvvatlash hamda oiladagi majburiyatlarni adolatli taqsimlash sog'lom va barqaror oilani shakllantirishga xizmat qiladi.

Kelajakda gender tengligi tamoyillariga asoslangan oilalar sonining ortishi jamiyatning ijtimoiy barqarorligi, iqtisodiy rivoji va barkamol avlod tarbiyasining muhim omiliga aylanishi shubhasiz. Zero, huquq va imkoniyatlar teng bo'lgan oilada o'zaro ishonch, mehr-oqibat va taraqqiyot muhiti shakllanadi.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024.
3. O'zbekiston Respublikasining “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2019-yil 2-sentabr.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining gender tenglikni ta'minlashga oid farmon va qarorlari to'plami. – Toshkent, 2025.
5. “O'zbekiston – 2030” strategiyasi va gender tenglik dasturlari. – Toshkent, 2024.
6. World Bank. *Women, Business and the Law 2026 Report*. Washington DC, 2026.
7. World Economic Forum. *Global Gender Gap Report 2025–2026*. Geneva, 2026.
8. United Nations. *Sustainable Development Goals: Goal 5 – Gender Equality*. New York, 2025.
9. Gender Equality and Governance Index Report. International Governance Institute, 2026.
10. Abdurahmonov Q.X. Oila va gender masalalari. – Toshkent: Fan, 2022.

